Таълим тизимида иқтисодий компетенцияллар муаммо сифатида

О.Ш.Абдураимов
Халқаро молия ва технологиялар институти катта ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада таълим тизимида иқтисодий компетенциялар тушунчаси ва унга таъсир этувчи омиллар таъкидлаб ўтилган.
Калит сўзлар: Иқтисодий билимлар, иқтисодий муаммо, иқтисодий компетенциялар, иқтисодий фикрлаш.

Жамиятнинг умумий иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий соҳаларидаги ўзгаришлар замонавий шароитда ушбу муаммоларни ўрганишга туртки берди ва қизиқишни кескинлаштирди.

Шу муносабат билан биз шахснинг иқтисодий компетенцияси муаммоларини ўрганиш зарурлигини белгилайдиган олд шартларни аниқлаймиз. "Ривожланиш жараёнида иқтисодий билимлар парадигмаси ўзгариб бормоқда, бу жамиятнинг иқтисодий маданиятида акс етади ва шахснинг иқтисодий ваколатида белгиланади", деб таъкидлайди Л.Любимов. Ўрганилган адабиётлар асосида биз педагогиканинг шахснинг иқтисодий компетенциясига қизиқиши ортиб бораётганини таъкидлаймиз, чунки шахсга мурожаат қилиш ҳар бир инсоннинг ташқи дунё билан ҳақиқий алоқаларининг бойлиги ва хилма-хиллигини акс эттиради, шу жумладан иқтисодиёт билан. Ҳозирги вақтда иқтисодий компетенция муаммоси ривожланишининг ижтимоий-иқтисодий келиб чиқиши сезиларли даражада кенгайди. Бу иқтисодий компетенцияни педагогик ҳодиса сифатида ўрганиш зарурлигини англатади.

Шундай қилиб, А. S. Ниссимчук таъкидлайди "... иқтисодий компетенция-бу бошланғич иқтисодий менежментнинг иқтисодий билимлари, кўникмалари ва кўникмалари даражасининг сифат тавсифи. Бугунги кунда хорижий адабиётларда мавжуд бўлган иқтисодий компетенциянинг "чуқур билим", "вазифаларни етарли даражада бажариш ҳолати", "ҳақиқий фаолиятни амалга ошириш қобилияти" ва бошқалар каби таърифлари ушбу концепциянинг мазмунини тўлиқ аниқламайди. Н.Г. Розов, Э.В. Бондаревская ушбу тоифани "умумий маданий компетенция"нинг лотин компоненти сифатида кўриб чиқинг. Бир қатор олимлар буни "мутахассиснинг таълим даражаси" деб талқин қилишади (Т. Г. Бразҳе ва Х.И. Запрудский иқтисодий компетенцияни ўзларининг касбий вазифаларини бажарилишини таъминлайдиган билим, кўникма, кўникма, мутахассис шахсининг касбий аҳамиятли фазилатларини ўз ичига олган тизимли ҳодиса сифатида тушунадилар. В.Пугачев ўзининг "ходимларни бошқариш" асарида иқтисодий компетенцияни мутахассисларни тайёрлашнинг ўзига хос сифати, меҳнат самарадорлиги салоҳияти сифатида кўриб чиқади. Бу орқали муаллиф ходимнинг ихтисослашув билан боғлиқ касбий функцияларни бажаришга "техник" тайёрлигини тушунади. Қарашлар нуқтаи назаридан.В. Пузиенко, иқтисодий ваколат-бу " шахснинг интеграл сифати ва у билан тавсифланади? иқтисодий билим ва кўникмаларини юқори даражаси, иқтисодиётига субъектнинг қиймати муносабат билан ҳосил, унинг субъектларига, воситалари, "натижалари, енг тўлиқ билим ва ижтимоий йўналтирилган иқтисодий фаолият" амалга беради . Юқоридагиларни умумлаштириб," иқтисодий компетенция " иқтисодий билимлар, кўникмалар ва кўникмалар тўплами сифатида ифодаланиши мумкин, уларга ега бўлиш университет талабасига турли хил ижтимоий аниқланган вазиятларда иқтисодий асосланган қарорлар қабул қилишга имкон беради.

Иқтисодий ваколатларни турли асосларда тузиш мумкин. Социологлар иқтисодий ваколатларнинг учта блокини ажратиб кўрсатишади:
- когнитив-иқтисодий билимлар тизими;
- ишончли-иқтисодий туйғулар ва эътиқодлар;
- хулқ-атвор-иқтисодий фаолиятни амалга ошириш қобилияти.
Иқтисодчилар Л. N. Пономарев,В. Р. Чичканов иқтисодий компетенция таркибида фарқлаш: иқтисодий билимларнинг умумийлиги; иқтисодий онг; иқтисодий фикрлаш; иқтисодий фазилатлар; кўникма ва қобилиятларнинг мавжудлиги. Л.И. Бляхман иқтисодий компетенция таркибида ажралиб туради: иқтисодий мафкура, иқтисодий фикрлаш, иқтисодий психология, иқтисодий онг, иқтисодий хулқ-атвор кўникмалари, саноат муносабатлари . Л.И.Бляхман "иқтисодий фикрлаш" тоифасини ўз тизимида биринчи ўринга қўяди. Иқтисодий фикрлаш деганда инсоннинг иқтисодий фан тоифалари билан ишлаш, иқтисодий ривожланиш тенденцияларини тўғри ҳисобга олиш, мақбул қарорлар қабул қилиш учун иқтисодий билимлар билан ишлаш қобилияти тушунилади. Иқтисодий онг-бу билимлар тўплами,иқтисодий ҳаётга қараш. Иқтисодий билимларга эга бўлган одам меҳнат фаолияти жараёнига, одамлар билан муайян муносабатларга киришади ва унинг ҳаракатлари иқтисодий хатти-ҳаракатлар шаклида бўлади. Иқтисодий хулқ-атвор деганда ҳаракатлар мажмуи тушунилади; иқтисодий фаолият жараёнида амалга ошириладиган ҳаракатлар. Ушбу таркибий қисмларнинг барчаси шахснинг иқтисодий ваколатларини ташкил етади.
С.Я. Чернер иқтисодий ваколатга учта компонент киради, деб ҳисоблайди:
- когнитив (иқтисодий билимлар тизими);
- ҳиссий-қиймат (қиймат йўналишлари тизими, фаолият мотивацияси);
- амалий-фаолият(иқтисодий билимларни қўллаш тажрибаси, иқтисодий мақсадга эришиш учун воситаларни ахлоқий ва қадрият танлашда кўникмалар). Иқтисодий компетенцияни шакллантиришнинг асосий мезонлари, олим мақсадга эришиш учун воситаларни ахлоқий ва қадриятли танлашни ва иқтисодий фаолиятда ахлоқий жиҳатдан асосли хатти-ҳаракатларни кўриб чиқади. Когнитив ва ижодий фаолиятда ушбу мезонларнинг намоён бўлиш кўрсаткичлари: иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ ва ижтимоий аҳамиятга ега мақсадни кўрсатиш; режалаштирилган режани амалга оширишнинг оқилона усулларини танлаш; одоб-ахлоқ, фазилат, ўз фаолияти натижаси учун жавобгарликнинг намоён бўлиши, ўз-ўзини ҳурмат қилиш .
А. А. Сясоева ўз тадқиқотида иқтисодий компетенция тузилишининг қуйидаги таркибий қисмларини аниқлади :
1. Интеллектуал компонент: иқтисодий билим, кўникма ва малакаларнинг зарур минимумини ўзлаштириш; иқтисодий фикрлашни ривожлантириш; иқтисодий фаолиятнинг зарур кўникма ва малакаларини ўзлаштириш; умумий индикатив асосни ўзлаштириш
ҳар қандай фаолият (мақсадларни белгилаш, фаолиятни оқилона тайёрлаш, натижаларни monitoring қилиш ва баҳолаш). •
2. Ҳиссий ва қиймат компоненти: натижалар ва уларнинг ишларининг оқибатлари учун ижтимоий жавобгарлик; хушмуомалалик; етарли ўзини ўзи қадрлаш; ижодий ташаббусни ривожлантириш; шахснинг ахлоқий ва ихтиёрий фазилатларини шакллантириш; фаолиятга естетик муносабат. 3. Амалий-фаолият компоненти: иқтисодий фаолиятда иштирок етиш; иқтисодий фаолиятни такомиллаштириш зарурати; ўзига ва бошқаларга талабчанлик; қарор қабул қилишга тайёрлик; баҳслашиш қобилияти.
3.3. Сабированинг фикрича, иқтисодий компетенция маълум билим ва кўникмаларни, тегишли фаолият соҳасидаги муносабатларнинг маълум бир хусусиятини ва ушбу фаолият

тажрибасини назарда тутади. Шунга кўра, у иқтисодий ваколатларнинг учта таркибий қисмини аниқлайди:
1) когнитив;
2) қиймат-мотивацион;
2) фаолият-ижодий .
Мавжуд тадқиқотлар таҳлили шуни кўрсатдики, иқтисодий компетенция тузилишининг қуйидаги таркибий қисмлари ажралиб туради: когнитив (иқтисодий фикрлаш (онг)), ҳиссий-қиймат (иқтисодиёт соҳасидаги қадриятлар ва нормалар, шахснинг иқтисодий фазилатлари), фаолият-ижодий (иқтисодий фаолият (хулқ-атвор)).
Иқтисодий компетенция, миллат менталитети билан ўзаро алоқада бўлганда, шахсларнинг иқтисодий тафаккурини шакллантиради, натижада individual иқтисодий хатти-ҳаракатлар дастури аниқланади ва ҳақиқий иқтисодий ҳаракатлар амалга оширилади.
Юқоридагиларга асосланиб, биз қуйидаги хулосаларга келдик:
Тадқиқот сўнгги ўн йилликда жамиятимизда қуйидаги иқтисодий ва ижтимоий-маданий эканлиги билан белгиланади
1. таълим тизимига сезиларли таъсир кўрсатди ва уни ислоҳ қилиш зарурлигига олиб келди. Бугунги кунда олий касбий таълим олдида нафақат талабаларга дунё ва унинг қонунлари тўғрисида билим бериш, балки оқилона иқтисодий фаолиятга тайёргарлик кўриш, шу сабабли иқтисодий компетенцияни ривожлантириш янги вазифа турибди.
2. Тадқиқотнинг концептуал асослари қуйидагича тақдим этилган:
* иқтисодий таълим-бу жараён ва натижадир
иқтисодий билим ва кўникмаларни ўзлаштириш, шахснинг иқтисодий аҳамиятли хусусиятларини шакллантириш, иқтисодий фикрлаш ва хулқ-атвор, ижтимоий-иқтисодий муносабатларга қўшилиш.
* биз иқтисодий фикрлашни одамлар иқтисодий фаолиятда бошқарадиган қарашлар ва ғоялар, ҳодисаларни баҳолашга яқинлашиш усуллари ва қарорлар қабул қилиш усуллари сифатида тушунамиз.
* биз иқтисодий фаолиятни ижтимоий ва индивидуал еҳтиёжлар ва манфаатларга мувофиқ маънавий ва моддий ишлаб чиқаришни, қадриятларни тақсимлаш, алмашиш ва истеъмол қилишни мақсадга мувофиқ ўзгартириш ва ўзгартириш бўйича ҳаракатлар тизими сифатида белгилаймиз.
* иқтисодий хатти-ҳаракатлар-мавжуд ресурсларни улардан фойдаланишнинг мумкин бўлган фойдалари билан таққослаш ҳисобига субъектив оптималлаштиришга қаратилган хатти-ҳаракатлар.
3. Иқтисодий компетенциянинг тузилиши қуйидаги таркибий қисмларни ўз ичига олади: когнитив (иқтисодий билимлар тизими, жамиятда иқтисодий функцияларни бажариш усуллари ҳақидаги ғоялар); ҳиссий-қиймат (иқтисодий соҳадаги қиймат йўналишлари тизими, фаолият мотивацияси, иқтисодий туйғулар ва эътиқодлар); фаолият-ижодий (тажриба иқтисодий билимларни, иқтисодий мақсадларга эришиш кўникмаларини қўллашда).

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абалкин, Л.И. Новый тип экономического мышления / Л.И. Абалкин. -М: Экономика, 2001. - 191 с.
2. Анисимов, О.С. Новое управленческое мышление: сущность и пути формирования / О.С. Анисимов. - М.: Экономика, 2001. 126 с.
3. Зеер, Э.Ф. Управление качеством профессионального образования / Э.Ф. Зеер // Экономика и управление профессиональным образованием: тез. докл. науч.-практ.

конф. (Екатеринбург, 11-12 апреля 2002 г.) — Екатеринбург: 2002. — С. 70-74.
4. Березин, Я.Л. Перестройка экономического образования — требование времени / Я.Л. Березин, Т.Н. Алиев // Деньги и кредиты - М.: 2005.-№3.-С. 46-49.